

Návaznost Horatiovy tvorby na předchozí literární tradici

Quintus Horatius Flaccus, žijící v letech 65 – 8 př. n. l., je počítán mezi nejvýznamnější římské lyriky Maecenatova okruhu. Z prostého potomka propuštěnce se probojoval přes post vojenského tribuna až mezi blízké přátele císaře Octaviana Augusta. Během svého života, zejména pak v době svých studií v Římě a Athénách, se dostal do styku s mnoha vlivy, jež ovlivnily jeho vysoce ceněnou básnickou tvorbu. Následující referát si klade za úkol postihnout alespoň ty nejvýznamnější a nejzřetelnější z nich. Přitom si dovoluujeme opomenout ty inspirativní prvky, které zabíhají do filosofických sfér. Více nám o nich nepochybně sdělí v některé z dalších hodin zde přítomné kolegyně, proto jim nechceme brát vítr z plachet. Pro naše potřeby se spokojme pouze s konstatováním, že Horatius reflektuje myšlenky zejména epikúreismu a stoicismu.

Hned zpočátku je třeba uvést, že Horatiovo dílo jsme nečetli v jazyce originálu, ale v českém překladu, uveřejněném v knize Vavřín a Réva¹, vydané r. 1972 v nakladatelství Odeon. I přes relativně obsáhlý poznámkový aparát knihy tento fakt výrazně ztěžoval identifikaci jednotlivých prvků předchozí literární tradice v Horatiově tvorbě, stejně jako malá sečtělост autorů referátu v řeckých autorech, kteří – jak se dozvíme – byli hlavní básnickovou inspirací. Bylo tedy zapotřebí sáhnout k sekundární literatuře, přesněji k publikaci prof. G. B. Conteho *Dějiny římské literatury*².

Metrika

První, co je v Horatiově případě třeba zmínit, je přínos římské metrice. Jak o sobě sám prohlašuje ve třetí knize *Carmin*, konkrétně v básni XXX, je to on, kdo „*řeckým písním hlas poprvé dokázal dát*“ (viz handout 1). Opravdu, s jeho příchodem na římskou poetickou scénu se objevují některá latinou dosud nezkrocená metra řeckých archaických lyriků. Před ním se o to sice již pokusil Catullus, jeho užití ferekrateje, glykoneje a sapfické strofy však bylo spíše jen jakýmsi ojedinělým výkřikem do tmy. Sahu o seznámení latinsky hovořících recipientů s bohatstvím řecké prozodie objasňuje Horatius v Listu ad Pisones (nebo též *De Arte poetica*). Je si dobře vědom toho, že pro každou zpracovávanou látku je příhodné též její vlastní, osobité metrum, což u svých kolegů postrádá. Říká: „*Těch typických rysů, díky nimž dané metrum danému kusu dodává atmosféru, chci dbát. Copak směl bych si říkat básník, na starých omylech lpět a líný se učit?*“ (handout 2). Jedná se především o alkajský

¹ Q. Horatius Flaccus. Vavřín a Réva. Praha: Odeon 1972.

² Conte, G. B. *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP 2003.

hendekasyllab, který nachází své uplatnění v tzv. alkajské strofě, užitě jen ve sbírce Carmin 37x. Básník Alkaios tvořil v aiolském dialektu³, na což Horatius naráží například v ódě I, 27, kde zmiňuje „lesbickou lyru“⁴. Z téhož ostrova jako on pocházela i druhá Horatiova metrická inspirace, básnířka Sapphó. Menší sapphickou strofu (tři sapphické hendekasyllaby + herojská klauzule „óton adónin“) užívá v Carminách 25x. Těm, kteří doposud neměli to štěstí se s ní seznámit, polopaticky oznamuje v ódě IV, 6, že ji právě čtou: „...sledujte, jak lesbický verš vám značím lusknutím palce“ (handout 3). Oba dva lyrikové jsou jmenovitě vzpomínáni (mj.) dokonce i v listu XIX, jenž je adresován Horatiovu dobrodinci Maecenatovi: „V netknutou půdu já první... horlivě četl“ (handout 4).

Z dalších veršů, kterými Flaccus obohatil římský básnický rejstřík, jmenujme asklépiadské verše, Archilochovu, Hipponaktovu a Alkmánovu strofu.

Motivy

Druhy inspirace v oblasti obsahové můžeme nalézt dvojí, a sice z Horatiova pohledu vnímané buď jako pozitivní, nebo jako negativní. Podívejme se nejprve na ty autory, s nimiž básník nesouhlasil, případně se od nich přímo distancoval. Zaprvé jich je méně a zadruhé tak dáme vyniknout důvodům, které jej vedly k sympatizování se svými vzory.

Předně to byli římstí archaičtí básníci. Přitom jejich vlastenectví, hrdost na slavné národní dějiny a mravní stálost mu nebyly cizí. Co jej popuzovalo, byla nedokonalost formy, s jakou tvořili⁵. Proti jejich „špatným básním“ (*mala carmina*) se ohrazuje jak v úvodní básni druhé knihy Listů, tak třeba v Satiře I, 10 svojí stížností na „nepravidelnou stopu“ Luciliovu.

V téže satirické skladbě se nám odhaluje ještě jedna příčina odporu ke starým básníkům. Hned na začátku je zmíněn „ten muž, který četné své žáky i bičem a provazem vlhkým nabádal, neboť toužil ten učený jezdec a kritik, aby tu aspoň byl někdo, jenž přes nechť našeho věku pomoh by básníkům starým.“ Jedná se o Horatiova učitele ze školních let, strávených v Římě, Orbilia⁶, který své žáky nutil číst Odusii z pera otce římské literatury Livia Andronika. Vychutnejme si nyní alespoň část autorovy autentické kritiky: (handout 5).

Odušia samotná je příkladem literárního druhu, od něž se Horatius jako autor vysloveně distancuje. Jedná se o epiku. Nedá se říci, že by k epickým básním zaujímal přímo negativní postoj. Vždyť mezi jeho nejbližší přátele patřil např. Vergilius. Svůj názor však jasně deklaruje v ódě I, 6 (handout 6). Jeho postoj je tedy poměrně jasný – Horatiovu naturelu

³ Luciano Canfora. Dějiny řecké literatury. Praha: KLP 2004. s. 97.

⁴ Alkaios žil na přelomu 7. a 6. stol. př. n. l. v Mytiléně na ostrově Lesbos, kde se mluvilo aiolským dialektem.

⁵ Vavřín a Réva, s. 14.

⁶ CONTE, s. 278.

je bližší variabilita lyrických námětů, nežli jednotvárně opěvované činy slavných heroů. Výjimku tvoří jen pátá báseň první knihy Satir, kde zvolil k popisu veselé výměny názorů dvou přátel vzletný Homéřský sloh: „*Nyní mi, Múzo, ... dali se v boj*“ (handout 7).

Teď, když víme, jakým cestám se Horatius měl v plánu ve své tvorbě vyhnout, můžeme přistoupit k otázce, jak to bylo s jeho vzory. Stejně jako mnoho dalších básníků Augustova období shlédli se i Horatius v řeckém prostředí. Dozajista v tom můžeme vidět souvislost s módním trendem jezdit na studia do egejské oblasti. Sám básník byl asi od svých 20ti let na zkušené v Athénách, což v něm muselo zanechat hluboké stopy. Stejný, ne-li větší vliv ovšem mohlo mít postavení Řecka coby kolébky civilizace a literární kultury vůbec. Míra řecké inspirace dosáhla dokonce takové úrovně, že se Horatius pokusil pokrýt několik listů papýru verši v abecedě. Konec těchto svých snah popsal v satire I, 10 (handout 8).

Vliv kterých poetů můžeme v Horatiově díle rozpoznat? Již úvodní báseň první knihy Carmin směřuje naši pozornost na Lesbos. Jak jsme uvedli dříve, tvořili zde Sapphó a Alkaios. Sapphó měla na našeho básníka vliv především v milostné elegii, které zas tak moc nevytvořil⁷. Zato k druhému jmenovanému měl Horatius blíž. V Conteho publikaci se píše, že se sám dokonce za „římského Alkaia“ prohlašuje⁸. Ačkoliv jsme poctivě přečetli kompletní Horatiovský corpus, explicitní prohlášení v jím uváděných ódách jsme nezaznamenali. Na třech místech je pouze zmínka o jeho „lesbické lyře“, kterou se však může stejně dobře označovat za novou Sapphó. O vzdálené prohlášení by snad mohlo jít v listu II, 2, ale jinak nezbyvá než věřit povolanejší autoritě. Stejně tak se musíme spolehnout i na tvrzení italského profesora, podle nějž několik ód Alkaiovo dílo parafrázuje, ba dokonce cituje⁹. Na podrobnější ověření této teorie nám bohužel nedostačují jazykové znalosti, nicméně ve výboru Nejstarší řecká lyrika¹⁰ nakladatelství Odeon je uvedena předloha, již francouzský komentář vydavatelství Les Belles Lettres¹¹ spojuje s Carmen I, 37 (handout 9a, 9b). V tomtéž výboru jsme objevili i příklad přímého překladu Alkaiova verše (handout 10a, 10b). Dále Řekův vliv se u Horatia projevuje zejména po stránce metrické a formální. Obsah si říman vybírá podle sebe. Život stranou od politiky a hektického života doby zklidňuje tón jeho Carmin. Zároveň mu dovoluje ukojit své literární ambice a dovoluje víc propracovat jazyk a skladbu své poezie. Také mu dává větší volnost ve výběru témat. Alkaios komentoval

⁷ CONTE, s. 289.

⁸ Ibid., s. 288.

⁹ Ibid., s. 289. Jedná se o ódy I, 9; 10; 14; 18; 37; III, 12.

¹⁰ Nejstarší řecká lyrika. Praha: Odeon 1981.

¹¹ Horace. Odes et épodes. Ed. F. Villeneuve. Paris 1944. s. 50.

tematicky chudší bezprostřední jevy ve svém okolí, byl praktičtější, což se projevilo i na jednoduchosti jeho jazykového projevu.

Horatius napsal celkem 103 ód. Je jasné, že pouze se dvěma lesbičany si při jejich vymyšlení nemohl vystačit. Brk mu vedli mnozí další řečtí archaičtí lyrikové. Čtvrtou knihou tak prostupuje stín boiótana Pindara. Projevuje se v propagaci vznešené role poezie, v rozsáhlých periodách s prudkým vyzněním a etickém poselství.¹² Oko laika by jeho stopu nemělo šanci rozeznat, nebýt druhé ódy, která – jak zakrátko uslyšíme – je jakýmsi chvalo zpěvem na Pindarova génia (handout 11).

To, co znamenali Alkaios a Pindaros pro Horatiova Carmina, znamenal pro jeho Epody Archilochos z Paru a Kallimachos¹³. Archilochova tvorba byla mnohem odvážnější, nežli tvorba Horatiova. Jak by také ne – aristokrat z přelomu 7. a 6. stol. př. Kr. si mohl dovolit ve svých kritikách víc, než propuštěncův syn, jemuž musely stačit menší a míň konkrétní cíle. Spokojil se tedy pouze s převzetím metra a duchu básní (viz handout 4 a 12).

Stejně limitován byl i v následování římského satirika Lucilia. V první satíře druhé knihy jej označuje za zakladatele žánru (handout 13).¹⁴ Rozdílný stav a politické poměry, v nichž každý z nich působil, nedovolovaly Horatiovi užít stejné útočnosti, směřované mezi vládnoucí kruhy. Od Lucilia převzal metrickou formu hexametru a autobiografický prvek¹⁵. Ačkoliv pro něj byl „první opravdový římský satirik“ nepochybně vzorem, nepřistupoval k němu bez výhrad. Jeho satiry pro něj byly málo uhlazené a formálně nedokonalé. Většinu svých výhrad líčí v satíře I, 4 a později umírněněji v I, 10 (handout 14 a 15).

Ve svém díle zmiňuje i další básníky: Simónida, Stésichora, Bacchylida, či Anakreonta z Telu, jejich výraznější vliv jsme však během četby nestačili identifikovat, spokojme se proto jen s touto letmou zmínkou o nich.

Topika

Poslední téma, které by mělo v našem referátu zaznít, jsou topické odkazy na Horatiovy předchůdce. Předně je to jeho věta: „A přestáli jsme společně Filippy, ten úprk, při němž ztratil jsem s hanbou štít.“ (handout 16). Ač by se mohlo na první pohled zdát, že zde Horatius líčí po pravdě svůj neslavný ústup z vojenské kariéry, je pravděpodobné, že se na tomto místě inspiruje Alkaiem, Anakreontem a Archilochem.

¹² CONTE, s. 290.

¹³ Ibid., s. 282.

¹⁴ Podle Conteho psal satiru už Ennius, ale dochovalo se nám jen málo dokladů. Navíc ani Quintilianus před Luciliem žádného římského satirika neuvádí (Ibid., s. 283.)

¹⁵ Ibid., 284.

Závěr

Na předchozích pěti stranách jsme snad úspěšně shrnuli nejvýznamnější složky literární tradice, která jakýmkoliv způsobem ovlivnila Horatiovu literární činnost. Ne vše bylo možné odhalit svépomocí, protože jsme pramálo sečetlí ve spisech řeckých lyriků. V těchto případech nám přispěla svou radou sekundární literatura.

Bibliografie:

Canfora, Luciano. Dějiny řecké literatury. Praha: KLP 2004.

Conte, G. B. Dějiny římské literatury. Praha: KLP 2003.

Horace. Odes et épodes. Ed. F. Villeneuve. Paris 1944. s. 50.

Nejstarší řecká lyrika. Praha: Odeon 1981.

Q. Horatius Flaccus. Vavřín a réva. Praha: Odeon 1972.